

ВИКОРИСТАННЯ МИСТЕЦЬКИХ ТЕХНОЛОГІЙ У СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІЙ ПІДТРИМЦІ ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

Нагорнова Наталія Олегівна, здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти ДВНЗ «Приазовський державний технічний університет» (м. Дніпро)

Метою статті є дослідження ефективності використання мистецьких технологій у психологічній підтримці дітей та підлітків з різними соціальними потребами, визначення ключових факторів, що впливають на ефективність цих технологій, та розробка рекомендацій для фахівців-практиків щодо їх оптимального застосування. Розкрито потенціал мистецьких технологій для покращення емоційного стану, соціальної адаптації та загального психічного здоров'я дітей та підлітків. Проаналізовано психологічні механізми, що лежать в основі ефективності мистецьких технологій; вони дозволяють краще адаптувати мистецькі технології для вирішення конкретних психологічних потреб дітей та підлітків. Терапевтичний ефект мистецтва відбувається через певну діяльність (ігротерапія, анімалотерапія, арттерапія, музикотерапія, танцотерапія тощо). Вказано на залежність ефективного використання мистецьких технологій у психологічній підтримці дітей та підлітків від низки ключових факторів, що необхідно враховувати при розробці та впровадженні арт-програм (індивідуальний підхід, кваліфікація фахівця, співпраця з дорослими). Констатовано, що мистецтво не лише розвиває творчість та естетичний смак, а й може слугувати засобом вираження емоцій, сприяти самовираженню, адаптації до стресових ситуацій та вирішенню психологічних проблем. Надані рекомендації для досягнення найкращих арт-терапевтичних результатів.

Ключові слова: мистецькі технології, психологічна підтримка, діти, підлітки, соціальні потреби, арт-терапія.

Nahornova N. Use of art technologies in social and psychological support of children and adolescents.

The purpose of the article is to study the effectiveness of the use of artistic technologies in the psychological support of children and adolescents with different social needs, to identify the key factors that influence the effectiveness of these technologies, and to develop recommendations for practitioners on their optimal use. The potential of artistic technologies for improving the emotional state, social adaptation and overall mental health of children and adolescents is revealed. The psychological mechanisms underlying the effectiveness of art technologies are analyzed; they allow better adaptation of art technologies to address the specific psychological

needs of children and adolescents. The therapeutic effect of art occurs through certain activities (play therapy, animal therapy, art therapy, music therapy, dance therapy, etc.) The author points out that the effective use of artistic technologies in the psychological support of children and adolescents depends on a number of key factors that must be taken into account when developing and implementing art programs (individual approach, specialist qualifications, cooperation with adults). It is stated that art not only develops creativity and aesthetic taste, but can also serve as a means of expressing emotions, promote self-expression, adaptation to stressful situations and solving psychological problems. Recommendations are given for achieving the best art therapy results.

Keywords: art technologies, psychological support, children, adolescents, social needs, art therapy.

Постановка проблеми. У сучасному світі питання психологічної підтримки дітей та підлітків стає все більш актуальним, оскільки вони постійно стикаються зі стресовими ситуаціями, травмами чи важкими життєвими обставинами. Особлива увага приділяється вивченню та застосуванню мистецьких технологій у цілях психологічної підтримки цієї категорії осіб. Мистецтво виступає не лише як засіб творчого вираження, але й як потужний інструмент для розвитку психічного здоров'я. Це стає особливо важливим у випадках, коли діти та підлітки стикаються.

Однак, існують значні виклики та обмеження у впровадженні мистецьких технологій у практичну діяльність. До них відносяться недостатнє розуміння механізмів впливу мистецтва на психічне здоров'я, незначна кількість науково обґрунтованих методик застосування мистецтва у роботі з дітьми та підлітками, а також відсутність широкого розповсюдження відповідних програм та практик у сфері соціальної роботи та психології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному науковому середовищі значна увага приділяється дослідженню ефективності мистецьких технологій у психологічній підтримці дітей та підлітків з різними соціальними потребами. Останні десятиліття були відзначені значними зусиллями у цьому напрямі, що виявилось в публікаціях наукових статей, посібників, монографій тощо. Дослідник А. Гринечко звертає увагу на те, що робота з цим віковим контингентом (діти, підлітки) потребує від фахівців не тільки широкої обізнаності у засобах сприяння, а й особливої делікатності, дбайливості і водночас належної рішучості, щоб не залишатися постійно на стадії розради та підтримки, що забезпечує тимчасове полегшення. Саме такі особливості притаманні арт-терапії, з її спроможністю ненав'язливо трансформувати болісні спогади дитини за рахунок творчого катарсису й актуалізації ресурсних станів для інтеграції досвіду. Арт-терапія не має обмежень і протипоказань, для занять не потрібна спеціальна підготовка, позаяк кожна дитина з раннього віку здатна спонтанно виражати себе, свої стани мелодією, звуком,

рухом, малюнком. Завжди ресурсна, арт-терапія володіє особливо потужним арсеналом екологічних (дбайливих, бережливих) засобів впливу у кризовому консультуванні, до яких належать: малювання, ліплення, колаж, ігри, музика, створення казок або історій, робота з піском і природними матеріалами та багато інших [4, с. 48].

Науковці О. Паркулаб та Н. Дметерко вказують на те, що арттерапевтичні технології дають змогу працювати з образом Я-особистості дитини, розвивати її внутрішній потенціал, проєктувати більш ефективні моделі та стратегії поведінки та адаптуватись до нових умов за допомогою створення художньо-творчих продуктів діяльності. Арттерапія надає

можливість набутти творчий і візуальний досвід на основі уявлення, що базується на невербальному і символічному проявах відчуттів, настрою та думок [10, с. 35]. Водночас дослідниці акцентують увагу, що для її проведення краще використовувати методи, що передбачають активні дії, в яких психотерапевтичний вплив відбувається через певну діяльність (ігротерапія, анімалотерапія, арттерапія, музикотерапія, танцтерапія тощо). При цьому виявлено, що несформований рефлексивний потенціал у дітей перешкоджає проведенню розмовної терапії, відтак рекомендовано пропрацювати цей досвід у процесі творчої ігрової діяльності [10, с. 34].

Як зазначають науковці Н. Олійник, В. Імбер, Н. Комарівська, арт-терапія виконує психотерапевтичну функцію, допомагаючи дитині пережити негативні події та ситуації, відновити емоційну рівновагу, сформувати психологічну захистну реакцію та подорослішати в емоційному та соціальному плані. Вона є одним з ефективних методів корекції негативних емоційних станів. Визнаним є той факт, що в результаті занять арт-терапією у дитини знижується рівень тривожності, агресивності та конфліктності, діти отримують нові різні моделі розрядки гніву та зняття стресу [9, с. 769].

Вчена А. Солнишкіна вважає, що арт-терапія в соціально-педагогічній роботі має широкий спектр застосування в роботі мультидисциплінарної команди фахівців, які працюють в сфері соціальної адаптації дітей. Більшість форм арт-терапії мають ігрову компоненту, що дозволяє дітям отримувати не тільки реабілітацію, релаксацію, відновлення, але й на особистісне зростання, соціальну зрілість та розвиток компетенцій. Основними перевагами методів арт-терапії в соціальній педагогіці є можливість імплементації разом із соціально-психологічними методами та методами корекції поведінки [12, с. 189].

Науковець А. Бойко наголошує, що використання широкого спектру арт-педагогічних форм у позашкільних навчальних закладах, що засновані на прийомах образотворчої, музичної, драматично-рольової та художньо-поетичної експресії, мають дозволяти досягти максимального вираження особистістю своєї індивідуальності в соціально прийнятих формах [2, с. 73].

Мета дослідження. Мета даної статті полягає в аналізі ефективності застосування мистецьких технологій у психологічній підтримці дітей та підлітків з різними соціальними потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мистецтво завжди відігравало важливу роль у психологічній підтримці людей, а особливо дітей та підлітків. Розглядаючи різні теоретичні підходи, ми можемо побачити, що мистецтво не лише розвиває творчість та

естетичний смак, а й може слугувати засобом вираження емоцій, сприяти самовираженню, адаптації до стресових ситуацій та вирішенню психологічних проблем.

Одним з основних теоретичних підходів, що досліджує роль мистецтва в психологічній підтримці, це психодинамічний підхід, який базується на ідеї, що в творчості можна виявити та розкрити підсвідомі конфлікти та проблеми. Відповідно до цього підходу, вираження емоцій через мистецтво може сприяти розумінню внутрішнього світу дитини або підлітка.

Згідно з гештальт-терапевтичним підходом, мистецтво може допомогти дітям та підліткам звернути увагу на їхній внутрішній досвід, зосередитися на тому, що зараз відбувається в їхньому житті та як вони відчувають ці процеси.

Позитивна психологія також активно вивчає роль мистецтва в психологічній підтримці дітей та підлітків, звертаючи увагу на вироблення позитивних емоцій, підвищення самоповаги та внутрішньої мотивації, що, в свою чергу, сприяє психічному здоров'ю та загальному самопочуттю.

Розглядаючи психологічні механізми, що лежать в основі ефективності мистецьких технологій, слід звернути увагу на емоційну реакцію та самовираження, а також когнітивні процеси, такі як сприйняття, увага та пам'ять. Розуміння цих механізмів дозволяє краще адаптувати мистецькі технології для вирішення конкретних психологічних потреб дітей та підлітків. Концепція мистецтва в психологічній підтримці є складною та мінливою, але водночас надзвичайно важливою для розвитку психічного здоров'я та саморозвитку молоді.

Соціальні технології (грец. *techne* – мистецтво, майстерність, вміння) як сукупність прийомів і способів одержання, обробки чи переробки, визначають, що вихідний і кінцевий результат – це людина, а основні параметри вимірювання – її якості та властивості [11, с. 28].

Арт-технології синтезують знання з мистецтва, психології і педагогіки, необхідні для теоретичного осмислення процесу особистісного, культурного, художньо-естетичного розвитку, формування всебічно розвиненої особистості через мистецтво й художньо-творчу діяльність [5, с. 116].

Завдяки використанню різноманітних форм мистецької експресії створюються умови, за яких кожен учень переживає успіх у тій чи іншій діяльності, самостійно справляється з поставленими завданнями. У дітей розвивається творчий потенціал, креативність, комунікабельність, відбувається активізація уяви та мислення дітей, рефлексивність, емпатійність. При цьому виникає «ситуація успіху», внаслідок чого формується почуття задоволеності, віри у власні сили, гідності та самоповаги [7, с. 320].

Мистецькі технології відіграють важливу роль у психологічній підтримці дітей та підлітків з різними потребами. Їх різноманітність дає можливість вибору тих методик, які найкраще відповідають конкретним потребам та особливостям кожної категорії дітей та підлітків.

Одним з основних видів мистецьких технологій є *образотворче мистецтво* (різноманітні види малювання, роботу з глиною, аплікацію, лялькове мистецтво тощо). Колектив вчених Н. Гайструк, О. Солейко, А. Гайструк, О. Нестерович вказує на те, символічна мова є однією з основ образотворчого мистецтва, допомагає людині точніше висловити свої переживання, по-новому поглянути на ситуацію і життєві проблеми та знайти завдяки цьому шлях до їх розв'язання. Результати образотворчої діяльності є об'єктивним свідченням настроїв і думок людини, що допомагає використовувати їх для ретроспективної, динамічної оцінки стану, проведення досліджень і зіставлень. Методи арт-терапії відповідають очікуванням, установкам, традиціям, орієнтованим на емоційно-образне переживання, а не на раціональне вирішення психологічних конфліктів [1, с. 60]. *Малювання* може бути використане для виявлення та вираження емоцій, особливо тих, що важко висловлюються словами. Для дітей з різними потребами, такими як аутизм або порушення мовлення, малювання може стати засобом спілкування та вираження себе. *Робота з глиною* дозволяє дітям та підліткам відчутти текстуру та форму, створюючи щось конкретне своїми руками. Це матиме терапевтичний ефект, сприяючи розслабленню та виразному виявленню емоцій.

Отже, образотворче мистецтво дозволяє дітям та підліткам виразити свої емоції та думки через творчість, відкриваючи для них можливості самовираження та самовдосконалення.

Музика також є важливим інструментом у мистецьких технологіях. Вона може включати в себе спів, гру на музичних інструментах, слухання музики тощо. Музика має потужний емоційний вплив, сприяючи релаксації, зняттю стресу та підвищенню настрою, що робить її важливим засобом психологічної підтримки. Як зазначають науковці М. Крет та Н. Левчук, музична терапія здатна моделювати складні процеси духовного і фізичного розвитку особистості на рівні свідомості й підсвідомості. Психологічні механізми, що є основою особистісних змін, передбачають ідентифікацію із художнім образом музичного твору, співпереживання емоційних станів, рефлексію та співвідношення власного життєвого досвіду з життєвим досвідом автора музичного твору, що відображається за допомогою музики [8, с. 167]. *Спів* може бути використаний для виявлення та вираження емоцій, а також для покращення комунікативних навичок. *Гра на музичних інструментах*

дозволяє дітям виявити свої почуття через музику, а також розвиває координацію та моторику. Для дітей з руховими порушеннями це може бути особливо важливою формою реабілітації.

Танець є ще одним видом мистецької діяльності, який може бути використаний у психологічній роботі з дітьми та підлітками. Він сприяє фізичному розвитку, розслабленню та виразному виявленню емоцій. Дослідниця О. Вознесенська вважає, що танець в арт-терапевтичному процесі є певним матеріальним полем для метафоричної взаємодії, дозволяє по-новому поглянути на ситуацію та знайти шлях до їх вирішення [3, с. 7]. *Вільний танець* дозволяє дітям та підліткам відчувати свободу руху та виразити свої почуття через тіло. Для дітей з аутизмом або іншими порушеннями розвитку це може бути способом комунікації, що допомагає їм зосередитися та розслабитися. *Спеціальні танцювальні програми* для дітей з особливими потребами, що розроблені спеціально для покращення фізичного та психологічного здоров'я, які можуть включати в себе адаптовані рухові вправи, що допомагають розвивати координацію та баланс.

Театральна діяльність – це також важливий аспект мистецьких технологій, що допомагає дітям та підліткам відчувати себе в ролі іншої особи, сприяючи розвитку емпатії та соціальних навичок. На думку Н. Калька та З. Ковальчук, неспецифічні цілі драматерапії сприяють підвищенню рівня соціальної взаємодії та міжособистісного розуміння, набуттю вміння розслаблятися, оволодінню навичками контролю над емоціями, зміні неконструктивної поведінки, здатності до спонтанності, зміцненню почуття достоїнства та впевненості в собі [6, с. 61]. *Театральні вправи* використовуються для розвитку співпраці,

комунікації та творчості. Для дітей та підлітків з різними соціальними потребами це може бути способом покращення комунікативних навичок та адаптації до нових ситуацій.

Кожен з цих видів мистецьких технологій має свою специфіку та особливості застосування, що важливо враховувати при роботі з дітьми та підлітками з різними соціальними потребами. Розуміння цих особливостей дозволить ефективно використовувати мистецькі технології для досягнення позитивних результатів у психологічній підтримці цієї категорії осіб.

Ефективне використання мистецьких технологій у психологічній підтримці дітей та підлітків залежить від низки ключових факторів, що необхідно враховувати при розробці та впровадженні програм. До них відносять:

- *Індивідуалізація підходу*. Кожна дитина має унікальні потреби, і важливо, щоб програми мистецької терапії були адаптовані до їхніх індивідуальних характеристик та

особливостей. Індивідуалізація підходу допомагає забезпечити максимальну ефективність мистецьких технологій для кожного учасника.

- *Кваліфікація фахівця.* Важливо, щоб фахівці, які застосовують мистецькі технології у своїй роботі, мали відповідну кваліфікацію та досвід. Їх компетентність та професійні навички впливають на якість та результативність програм.

- *Співпраця з батьками та опікунами.* Важливо також враховувати вплив сімейного середовища на психічне здоров'я дитини. Співпраця з батьками та опікунами, включення їх у процес терапії та надання підтримки може покращити ефективність програм.

- *Приділення уваги культурним та соціальним аспектам.* Культурні та соціальні особливості можуть впливати на сприйняття та ефективність мистецьких технологій. Важливо бути чутливим до потреб різних груп дітей та підлітків, щоб забезпечити доступність та реалізованість програм для всіх.

- *Оцінка та моніторинг.* Систематична оцінка та моніторинг ефективності програм допомагає виявити сильні та слабкі сторони, а також внести необхідні корективи для покращення результатів.

Врахування цих ключових факторів сприяє підвищенню ефективності застосування мистецьких технологій у психологічній підтримці дітей та підлітків з різними соціальними потребами.

Використання мистецтва у психологічній роботі з дітьми та підлітками може бути надзвичайно корисним, але для досягнення найкращих результатів необхідно дотримуватися певних рекомендацій:

1. Пристосування до потреб клієнта, врахування індивідуальних потреб, інтересів та можливостей кожної дитини чи підлітка.

2. Створення безпечного середовища.

3. Заохочення до самовираження, підтримка їх ініціативи та унікального підходу до творчого процесу.

4. Використання різноманітних мистецьких форм.

5. Збалансований підхід, поєднання мистецтва з іншими методами та техніками соціально-психологічної роботи.

6. Постійне навчання та самовдосконалення фахівців, що працюють з дітьми та підлітками.

Дотримання цих рекомендацій допоможе фахівцям-практикам максимально використовувати потенціал мистецтва в роботі з дітьми та підлітками, сприяючи їхньому психічному здоров'ю та розвитку.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У дослідженні нами було проаналізовано значення використання мистецтва у психологічній підтримці дітей та підлітків з різними соціальними потребами. Результати дослідження свідчать про те, що мистецтво має великий потенціал у поліпшенні емоційного стану, соціальної адаптації та загального психічного здоров'я молоді.

Огляд та аналіз науково-методичної літератури показали, що мистецтво може служити не тільки як потужний інструмент для вираження та регулювання емоцій, а й як технологія соціальної роботи. Ключовими факторами успішного застосування мистецтва у соціально-психологічній роботі є індивідуалізація підходу, створення безпечного середовища, заохочення самовираження, використання різноманітних мистецьких форм, збалансований підхід та постійне навчання.

Загальні результати дослідження підтверджують важливість і необхідність включення дисциплін з мистецько-орієнтованих технологій в освітні програми ЗВО, що готують фахівців з соціальної роботи.

Перспективами подальших досліджень вбачаємо у дослідженні ефективних методів інтеграції мистецтва в програми соціально-психологічної підтримки, вивченні впливу

мистецтва на різні вікові групи, розробці стандартизованих методик оцінки ефективності мистецької терапії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арт-терапія: від світового досвіду до національних пріоритетів / Гайструк Н. А., Солейко О. В., Гайструк А. В., Нестерович О. Л. *Мистецтво лікування*. 2014. № 2 (108). С. 57-60. URL: http://www.health-medix.com/articles/misteztvo/2014-04-20/art_terapia.pdf
2. Бойко А. Використання арт-педагогічних технологій як засобу творчого самовираження молодших школярів у позашкільних навчальних закладах. *Наукові записки Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя. Серія «Психолого-педагогічні науки»*. 2014. № 5. С. 68-73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2014_5_14
3. Вознесенська О. Л. Арт-терапія як засіб психосоціального відновлення особистості. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2015. № 3 (29). С. 40-47.

URL: <https://lib.iitta.gov.ua/706825/1/Арт-терапія%20як%20засіб%20психосоціального%20відновлення%20особистості-Вознесенська>

4. Гринечко А. Використання арт-терапевтичних технік у роботі з внутрішньо переміщеними дітьми. *Проблеми гуманітарних наук. Серія «Психологія»*. 2016. Випуск 39. С. 46-56. DOI: <https://doi.org/10.24919/2312-8437.39.159044>

5. Ілійчук Л. Педагогічні умови використання арт-терапії в освітньо-виховному просторі початкової школи. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2016. № 2. С. 114-118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2016_2_23

6. Калька Н., Ковальчук З. Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник. Ч. 1. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 232 с.

URL: <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3301/1/АртТерапія-19-10-20.pdf>

7. Коваль Т. В., Демченко О. П., Граб О. Д. Особливості використання арт-технологій в практиці роботи з молодшими школярами. *Наукові інновації та передові технології. Серія «Державне управління», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»*. 2023. № 2 (16). С. 314-326. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-2\(16\)-314-326](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-2(16)-314-326);

8. Крет М., Левчук Н. Музикотерапія як чинник впливу на психоемоційний стан особистості. *Нова педагогічна думка*. 2021. Т. 106. № 2. С. 164-168;

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2021_2_31 DOI: <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2021-106-2-164-168>;

9. Олійник Н., Імбер В., Комарівська Н. Арт-терапія як засіб корекції агресивної поведінки у молодших школярів. *Перспективи та інновації науки. Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»*. 2024. № 2 (36). С. 765-772. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-2\(36\)-765-772](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-2(36)-765-772);

10. Паркулаб О., Дметерко Н. Арттерапевтичні технології психологічної допомоги дітям, які опинились у складних життєвих обставинах. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Психологія*. 2023. № 2 (58). С. 31-36. DOI: <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.2.5>

11. Рудкевич Н. І. Методика соціально-педагогічної роботи: навчально-методичний посібник. Львів: Растр-7, 2021. 324 с. URL: <https://pedcollege.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/Rudkevych-N.-pidruchnyk.pdf>

12. Солнишкіна А.А. Використання креативного потенціалу арт-терапії в соціально-педагогічній роботі з дітьми біженців та внутрішньо переміщених осіб. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи*. 2022. Вип. 88. С. 186-190. DOI: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.88.37>

REFERENCES

1. Haistruk, N. A., Soleiko, O. V., Haistruk, A. V., & Nesterovych, O. L. (2014). Art-terapiia: vid svitovoho dosvidu do natsionalnykh priorytetiv [Art therapy: from world experience to national priorities]. *Mystetstvo likuvannia – The Art of Healing*, 2 (108), 57-60. Retrieved from http://www.health-medix.com/articles/mistetstvo/2014-04-20/art_terapia.pdf [in Ukrainian].

2. Boiko, A. (2014). Vykorystannia art-pedahohichnykh tekhnolohii yak zasobu tvorchoho samovyrazhennia molodshykh shkolariv u pozashkilnykh navchalnykh zakladakh [The use of art-pedagogical technologies as a means of creative self-expression of primary school students in extracurricular educational institutions]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykoly Hoholia. Seriiia «Psykhologo-pedahohichni nauky» – Scientific Notes of Nizhyn Mykola Gogol State University. Series «Psychological and Pedagogical Sciences»*, (5), 68-73. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2014_5_14 [in Ukrainian].

3. Voznesenska, O. L. (2015). Art-terapiia yak zasib psykhosotsialnoho vidnovlennia osobystosti [Art therapy as a means of psychosocial rehabilitation of the individual]. *Aktualni problemy sotsiologii, psykhologii, pedahohiky – Current Issues in Sociology, Psychology,*

Pedagogy, 3(29), 40-47. Retrieved from <https://lib.iitta.gov.ua/706825/1/Арт-терапия%20як%20засіб%20психо-соціального%20відновлення%20особистості-Вознесенська2016> [in Ukrainian].

4. Hrynychko, A. (2016). Vykorystannia art-terapevtychnykh tekhnik u roboti z vnutrishno peremishchenymy ditmy [The use of art therapy techniques in working with internally displaced children]. *Problemy humanitarnykh nauk. Seriiia «Psykhologiiia» – Problems of Humanitarian Sciences. Series «Psychology»*, (39), 46-56. Retrieved from <https://doi.org/10.24919/2312-8437.39.159044> [in Ukrainian].

5. Iiichuk, L. (2016). Pedahohichni umovy vykorystannia art-terapii v osvitno-vykhovnomu prostori pochatkovoї shkoly [Pedagogical conditions for the use of art therapy in the educational space of primary school]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzhavnoho universytetu im. Mykoly Hoholia. Psykhologo-pedahohichni nauky – Scientific Notes of Nizhyn Mykola Gogol State University. Psychological and Pedagogical Sciences*, (2), 114-118. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzsp_2016_2_23 [in Ukrainian].

6. Kalka, N., & Kovalchuk, Z. (2020). *Praktykum z art-terapii [Workshop on art therapy]: navch.-metod. posibnyk (Ch. 1)*. Lviv: LvivDUVS. Retrieved from <https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3301/1/ArtТерапія-19-10-20.pdf> [in Ukrainian].

7. Koval, T. V., Demchenko, O. P., & Hrab, O. D. (2023). Osoblyvosti vykorystannia art-tekhnologii v praktytsi roboty z molodshymy shkoliaramy [Features of using art technologies in the practice of working with primary school students]. *Zhurnal «Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnologii» (Seriiia «Derzhavne upravlinnia», Seriiia «Pravo», Seriiia «Ekonomika», Seriiia «Psykhologiiia», Seriiia «Pedahohika»)* – *Journal «Scientific Innovations and Advanced Technologies» (Series «Public Administration», Series «Law», Series «Economics», Series «Psychology», Series «Pedagogy»)*, 2(16), 314-326. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-2\(16\)-314-326](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-2(16)-314-326) [in Ukrainian].

8. Kret, M., & Levchuk, N. (2021). Muzykoterapiia yak chynnyk vplyvu na psykhoemotsiinyi stan osobystosti [Music therapy as a factor influencing the psycho-emotional state of an individual]. *Nova pedahohichna dumka – New Pedagogical Thought*, 106(2), 164-168. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npd_2021_2_31 <https://doi.org/10.37026/2520-6427-2021-106-2-164-168> [in Ukrainian].

9. Oliinyk, N., Imber, V., & Komarivska, N. (2024). Art-terapiia yak zasib korektsii ahresyvnoi povedinky u molodshykh shkoliariv [Art therapy as a means of correcting aggressive behavior in primary school students]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. Seriiia «Pedahohika», Seriiia «Psykhologiiia», Seriiia «Medytsyna»* – *Perspectives and Innovations in Science. Series «Pedagogy», Series «Psychology», Series «Medicine»*, 2(36), 765-772. Retrieved from [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-2\(36\)-765-772](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-2(36)-765-772) [in Ukrainian].

10. Parkulab, O., & Demterko, N. (2023). Artterapevtychni tekhnologii psykholozhnoi dopomohy ditiam, yaki opynyls u skladnykh zhyttievkykh obstavynakh [Art therapeutic technologies of psychological assistance to children in difficult life situations]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom. Psykhologiiia – Scientific Works of the Interregional Academy of Personnel Management. Psychology*, 2(58), 31-36. Retrieved from <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2023.2.5> [in Ukrainian].

11. Rudkevych, N. I. (2021). *Metodyka sotsialno-pedahohichnoi roboty [Methodics of socio-pedagogical work]: navchalno-metodychnyi posibnyk*. Lviv: Rastr-7. Retrieved from <https://pedcollege.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/03/Rudkevych-N.-pidruchnyk.pdf> [in Ukrainian].

12. Solnyshkina, A. A. (2022). Vykorystannia kreatyvnoho potentsialu art-terapii v sotsialno-pedahohichnii roboti z ditmy bizhentsiv ta vnutrishno peremishchenykh osib [Using the creative potential of art therapy in social and pedagogical work with refugee and internally displaced children]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriiia 5. Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy – Scientific Journal of NPU named after M. P. Drahomanov. Series 5. Pedagogical Sciences: Realities and Prospects*, (88), 186-190. Retrieved from <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2022.88.37> [in Ukrainian].